

20'İNCİ YÜZYILDAN 21'İNCİ YÜZYILA GEÇİŞTE JEOPOLİTİK KIRILMALAR VE YENİ DENGELERİN OLUŞUMU*

Laziza NURPEİİS**

ÖZET

1990 yılında SSCB'nin dağılması ile ortaya birçok küresel sorun çıkmıştır. Bu sorunların en başında da 20'inci yüzyıla damgasını vuran Soğuk Savaş, iki kutuplu dünya düzeni, nükleer ve balistik silahlara dayalı denge ortamının yok olması ve yerine asimetrik özelliklere sahip kaotik bir ortamın çıkması vardır. Yeni başlayan süreç, hem bütün toplumların siyasi/politik yaşamsal desteklerini ve dayanaklarını ortadan kaldıracak şekilde sarsmış, hem de ortaya çıkan problem sahaları ile mücadele edebilecek jeopolitik teorilerin eksikliği hissedilmiştir. Özellikle her seviyedeki gücün yeni başlayan sürecin bilinmezliği ile mücadele edebilecek donanımına sahip olmaması, orta vadeli bir plan yapamamasına ve uzun vadede nasıl bir sürprizler zinciri ile karşılaşabileceklerine dair bir fikir oluşturamamalarına neden olmuştur.

Özellikle eski Sovyet topraklarının enerji kaynakları, birbirine karışmış halkları, toplumsal sorunları, değişik yeraltı kaynakları, etnik çatışma sorunları ve radikal terör örgütleri, bütün dünyayı kaos ortamına sokmuştur.

Dolayısı ile dünyanın 1990 yılında önemli bir kırılma noktası yaşadığını ifade etmek gerekmektedir. Bu öyle bir noktadır ki yakın ve uzak geçmişin birikimleri etkisiz kalmaktadır ve yeni bir stratejik ve jeopolitik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Asıl sorun şudur. 20'inci yüzyıl boyunca iki güç kutbuna dayandırılmış olan denge esaslı jeostratejik teoriler yeni dönemin asimetrik kaos ortamında geçerli olacak mıdır? Yoksa yeni jeostratejik algılama ile inşa edilecek teorilere mi ihtiyaç duyulacaktır?

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, AB, SSCB, Jeopolitik

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Sakarya Üniversitesi, El-mek: laziza84nurpeiis58@gmail.com

GEPOLİTİKAL FLUCTUATIONS AND FORMATION OF STABILITY DURING THE TRANSITION PHASE FROM 20TH TO 21ST CENTURY

ABSTRACT

With the collapse of the USSR in 1990, many global problems have arisen. One of the most crucial issues has been the replacement of the stability sustained by Cold War that affected the 20th century deeply, the bipolar world system, nuclear and ballistic weapons with a chaotic environment of asymmetric features. This new stage not only affected the political vital constraints of all societies but also showed the need of geopolitical theories dealing with problems that can arise.

The incapability in dealing with uncertainties of power at all levels caused a lack of compiling long and mid-term plans.

Energy sources of the former Soviet territory, merged communities, social issues, various underground resources, issues of ethnic conflicts and radical terrorist organizations, put the whole world into a chaotic environment.

Therefore, an important breaking point in 1990 was experienced by all countries. This is such a point that the near and distant past accumulations will remain ineffective and new strategic and geopolitical approaches are required. The main problem is revolved around two questions. Will the geo-strategic theories of 20th century that are based on two power poles be available in the new era of asymmetric chaos? Or, are theories, built with the new geostrategic perception needed?

Key Words: Cold War, EU, USSR, Geopolitic

Giriş

20'inci yüzyılın son çeyreği gerçek anlamda bütün dünya için sosyolojik, askeri, siyasi ve stratejik anlamda geçmiş dünya tarihi ile bağları zayıflatacak şekilde deprem etkisi bırakmıştır (Huntington, 2006: 12). SSCB'nin dağılması ile bu boşluğun doldurulması gereksinimlerinin belirmesi, ihtiyaçların tespiti için donelerin yüzeysel olması ve yeni duruma uyum sağlayabilecek güç bileşenlerinin eksikliği nedenleriyle de dünya kültür, tarih ve siyasi birikimlerinde geleceğe dönük aktarım mekanizmalarında bir kaos ortaya çıkmıştır.

Dolayısı ile bu makalede yeni bir başlangıç yapıp yapılmadığı konusu, birbirine zıt olan iki ana sav üzerinden tartışılması planlanmış ve günümüzde yaşanan jeopolitik gelişmelerin önceki jeopolitik yaklaşımlar ile ne ölçüde ilintili olduğunun araştırılması amaçlanmıştır. Bu bakımdan konu, arka plana teorik yaklaşımlardan ziyade uygulama alanına konulan ve etki/tepki algılaması ile kutupsal çatışmalar dikkate alınarak incelenecektir.

Makaleye temel tartışma zemini oluşturan bu iki savdan birincisi, tarihi süreçte yaşananlar her dönemde geleceğe yönelik etkiler bırakır ve kesinlikle kopma yaşanmaz iddiasıdır. İkincisi ise, SSCB'nin yıkılışı ile dünya yeni bir başlangıcın eşliğini geçmiş ve artık 1 ve 2'nci Dünya Savaşlarında ve 1990'a kadar olan süreçteki algılamının geçerli olamayacağı üzerine temellenmektedir (Huntington, 2006: 14). İlk savın doğruluğu konusunda temel alınan esas, toplumlar ve bu toplumların yaşamlarını sürdürdükleri coğrafyalar değişmediği sürece zaman

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

çizgisinde bir kopma olmaz ve uzak/yakın geçmiş, bugüne ve geleceğe doğrudan etki yapmaya devam eder şeklindedir. İkinci savın da merkezine genel olarak Soğuk Savaş Döneminin sona ermesi ile komünizm tehdidi ve bu tehdide bağlı olarak oluşturulan kalıpların yeni dönemin ihtiyaçlarına cevap verememesi oturmaktadır. Yani bu kalıpların nitelik ve nicelik özellikleri, yeni döneme uyum sağlayamayacaktır düşüncesi öne çıkmaktadır. Dolayısı ile bu sav direk olarak zaman çizgisindeki kırılma noktasını işaret etmekte ve geçmiş ile geleceği birbirinden ayırmaktadır.

Yakın Geçmiş Döneme Ana Esaslar Çerçevesinde Bakış

İnsanlar var oluşlarından itibaren toplumlar halinde yaşamışlardır. Toplumlar ise kendilerine özgü kimlikler yaratmışlar ve kültürel özellikler edinerek birbirlerinden farklılaşmışlardır (Albrow, 1997: 18). Kültürel öğelerin içinde doğal olarak oluşan hâkimiyet, büyüme, genişleme ve zenginleşme düşünceleri, toplumları savaşıma, çeşitli ittifaklar oluşturarak bulunulan coğrafyada koruma sistemleri teşkil etmeye itmiştir (Greenville, 2005: 20). Bu düşünceler ile beslenen toplumlara zaman içinde bulunulan coğrafyalar yetmemiş, daha fazlasını elde etme hırsı ve yaşam alanı olan coğrafyalarının dışına taşma ihtiyacı vazgeçilmez bir duygu haline dönüşmüştür (Clark, 1996: 1-10).

Temelde bu düşünceleri taşıyan insanlar, tarihin çeşitli dönemlerinde çok büyük savaşlar ve bunun sonucunda da büyük acılar çekmişlerdir. Diğer bir deyişle, insanlık, tarih boyunca çok önemli dönüm noktalarından geçmiştir. Çok gerilere gitmeye gerek olmadan bugünkü gelişmelere yön veren en önemli dönüm noktası 20'nci yüzyılda yaşanmıştır. Ulus devletlerin dünyaya hâkim olma isteklerinin gelişmiş silah ve taşıma vasıtalarıyla desteklendiği yüzyılın neredeyse tamamında insanlar fiziki bir savaş içinde kalmışlardır. Yani 20'nci yüzyıl aslında “*Savaş ve Acı Yüzyılı*” olmuştur.

Bu yüzyılın temel aktörleri, ilk yarıda Avrupalı devletleri olurken, yüzyılın ikinci yarısında, ABD ve SSCB iki kutup ve iki düşman süper güç olarak dünyayı şekillendirmeye çalışmışlardır. İki kutupluluğun doğası gereği de, dünyada iki farklı yaklaşıma sahip ülkeler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi; bu iki kutbun herhangi birisi içinde yer almayı göze almış ve bu doğrultuda seçimini yapmış ülkeler, ikincisi ise; seçimini yapamamış ve bunun sonucu olarak da, iki tarafın baskılarına ve yaptırımlara maruz kalmış ülkelerdir. Dolayısı ile dünya üç kutba bölünmüştür. Birinci kutupta SSCB önderliğinde *Doğu bloğu*, İkinci grupta ABD önderliğinde *Batı Bloğu* ve üçüncü grupta ise her iki tarafa dâhil olmayan *Bağlantısızlar* vardır.

Yüzyılın hemen başından itibaren, Asya ve Afrika'da toprak paylaşımı, koloniler teşkili ve denizlere hâkimiyet, Avrupalı devletler tarafından önceliğe yerleştirilmiştir (Ferro, 1997: 54). Avrasya kıtasında Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve topraklarının paylaşılması mücadelesi Avrupalı devletleri, Avrasya kıtası ile Afrika'da sürekli karşı karşıya getirmiştir (Bilgin, 2003: 231). Bu dönemde kolonileşmenin temel aldığı yabancı topraklara yerleşmek ve bu toprakların yerli insanlarını kendi anavatanlarından kopararak kullanmak ile emperyalizmin özüne yerleşmiş olan yabancı topraklarda emperyal ülke ile uyumlu yerli birimler kurarak bu toprakların zenginliklerini kontrol etmek hedefleri, sistemli bir mantık içinde yürütülmüştür (Loomba, 2000: 22).

Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı sonucunda hiçbir devlet amaçlarına ulaşamamış sadece bir sonraki savaş için tecrübeler edinilmiş ve daha iyi savaşabilmek için teknolojik ihtiyaçlar belirlenmiş ve geliştirilmiştir (Sander, 2007: 404). Böylesine bütün kıtayı etkileyen savaştan ders almayan savaşın galip devletleri, savaş sonunda merkantilist stratejilerine uygun olarak yaptıkları anlaşmalar ile bir sonraki savaşın alt yapısını hazırlamışlardır. Bunun yanı sıra, bu savaşın en büyük hedeflerinden birisi olan Osmanlı Devleti topraklarının tamamının paylaşılması, boğazların ele geçirilmesi projesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan Ulusal Kurtuluş Savaşı ile Anadolu coğrafyası Türkler için yeniden şekillendirilmiş ve Misak-ı Milli ile çizilen sınırlar Lozan Antlaşması ile bütün dünyaya tasdik ettirilirken, 13 yıl sonra imzalanan Montrö Antlaşması sonucunda uluslar arası konumdaki boğazlar, Türkiye'nin kontrolüne girmiştir. Ayrıca 20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde sonuçlanan savaş, imparatorluklar dönemini kapatarak ulusal yapılar temelinde ulus devletlerin başlangıcını teşkil etmiş ve insanlığın ulaştığı en son toplumsal yaşam biçimi olan ulus devlet sistemine geçiş yapılmıştır (Schulze, 2005: 9).

20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen dünya savaşı akabinde imzalanan antlaşmalar, kısa bir süre sonra başlayacak ve yüzyılın ilk yarısında tamamlanacak olan daha şiddetli savaşın temelini oluştururken, kin ve nefret eken anlaşmalar sonunda, yeni bir savaşın, savaşan taraflardan birisi kaybedene kadar devam edeceğinin işaretini vermiştir (Preece, 2001: 100). İki dünya savaşı arası dönem kısa sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nda, kazananlar tarafından parçalanan Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nı başlatmış ve savaşın hemen başında Avrupa'yı ele geçirmiş, bir sonraki adımda, Afrika kıtasında hâkimiyet kurup Rusları yenerek kuzey yarımküreye hâkim olmak gibi büyük bir hedef belirlemiştir (Sander, 2007: 123). 1939 Eylülünde İkinci Dünya Savaşı başlamış ve beş yıldan fazla sürerek sonuçlanmıştır. Savaş gerçekten de 20'nci yüzyılın ikinci yarısının uluslar arası çehresini değiştirecek şekilde yeni bir dünya düzenine neden olmuştur (Sander, 2007: 144).

Büyük acılar ile dünyanın her köşesinde yıkıma sebep olarak biten dünya savaşının sonrasında, insanlık yeni bir döneme aynı yüzyıl içinde başlamıştır. 20'nci yüzyılın ikinci yarısında, dünyada iki süper güç ortaya çıkarken, Atatürk'ün öngörüsü gerçekleşmiş, SSCB Avrupa kıtasında ve Avrasya kıtasının büyük coğrafyasında hâkimiyet tesis etmiştir (Soyak, 2004: 129).

Komünizm, Orta Asya'ya Hazar enerji havzasına, Doğu Avrupa'ya ve Balkanlara yayılmış ve SSCB, tarihi emeli olan sıcak denizlere çıkış imkânına hem Adriyatik bölgesinden hem de antlaşmalar gereği belli sınırlamalar çerçevesinde boğazlar üzerinden kavuşmuştur. İki dünya savaşının çıkmasına sebep olan Avrupalı uluslar ise savaş sonrasında Avrupa'nın batısına sıkışıp kalırken, harabe haline gelmiş şehirler, bozulmuş ekonomik sistem ve psikolojik problemlere sahip insanlar ile zor duruma düşen en büyük grup olmuştur (Güney, 2000: 103). Emperyalizm sonrası serbest kalan Asya'daki ve Afrika'daki halklar, bağımsızlık sürecine girerek bağımsız devletlere dönüşmeye başlamışlardır¹. Bu gelişme üzerine İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra içinde bulunduğu ekonomik olumsuzluklar nedeniyle bırakmak zorunda kaldığı yerlere ABD'nin kontrol etmesini istemiştir. ABD, İngiltere'nin talep ve yönlendirmeleri doğrultusunda devreye girerek Truman doktrinini geliştirmiş, SSCB'nin Avrupa genelinde yarattığı tehlikeye karşı Batı Avrupa'ya ve sonrasında Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunmaya başlamıştır.² SSCB ise, komünizmi dünyaya yayma projesi kapsamında Soğuk Savaş başlatmıştır. Nükleer silah sistemleri ile donatılmış yeni teknolojilere sahip ABD ve SSCB askeri sistemlerinin dünyanın her köşesinde karşı karşıya gelmiştir. Bu mücadele doğal olarak nükleer silah mevcudunu artışa geçirmiştir. Dolayısıyla bütün bu gelişmeler, 20'nci yüzyılın ikinci yarısına damga vuran en önemli olaylardır (Saenz, 1954: 7).

Avrupa'da başlatılan Soğuk Savaş özellikle SSCB'nin nükleer silahlara sahip olduğu 1950 yılından itibaren daha da hızlanmış, küresel güç merkezleri olan, ABD ve SSCB'nin nükleer silahlara sahip olması, iki süper gücü kontrollü bir şekilde mücadele etmeye sürüklemiştir (Sarıay, 2002: 923). Gelişen teknoloji ile nükleer ve kimyasal silahların dünyanın her köşesine savaş uçakları, denizaltılar ve uçak gemileri ile taşınabilir hale gelmesi sonucunda da iki kutup ve

¹ <http://www.un.org/fr/decolonization/declaration.shtml>, E.D. 5. 5. 2013.

² <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Halil-Erdemir.pdf>, E. D. 6 . 5. 2013.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

yandaşları arasındaki hâkimiyet çabaları, dünya çapında bir mücadeleye dönüşmüştür (Tucker, 2008: 44).

Soğuk Savaş Dönemi güç mücadelesinin en önemli özelliklerinden birisi, dünya çapında hâkimiyet elde edebilmek için küresel jeostratejilerin uygulama alanına geçirilmesidir (McMahon, 2003: 54). Bu kapsamda, 20'nci yüzyılın ikinci yarısından sonra SSCB yayılmasının Avrasya kıtası dışına taşmaması, sıcak denizler ile dolaylı veya dolaysız olarak irtibatın kesilmesi maksadıyla, ABD merkezli uluslar arası ittifaklar teşkil edilmiştir (Swift, 2003: 15).

Bunlar, genel olarak bilindiği üzere\ Batı Avrupa'dan Türkiye'nin doğusuna kadar NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), buradan Asya doğusuna kadar CENTO (Bağdat Paketi) ve SEATO (Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü) oluşumlarıdır (Aybet, 1999: 1). Soğuk Savaş Döneminde bu çevreleme politikasının üç ittifakı etkili olmuş sadece Türkiye, Pakistan hattı 1979'da CENTO'nun bozulması nedeniyle, etkisiz kalırken, ABD destekli NATO, mevcut jeostratejik teorilere bağlı kalarak boşlukları doldurmuş ve SSCB'ye karşı görevini yerine getirmiştir (Doğan, 2005: 71).

Orta Doğu'da CENTO'nun etkisizleşmesi sonucunda bu coğrafyada SSCB ve ABD güç mücadeleleri etkili olarak varlığını korumuştur. Hazar enerji kaynaklarının tamamına sahip olan ve sadece Doğu Bloğunda kullanılmasına müsaade eden SSCB, Orta Doğu enerji kaynaklarını da kontrolü altına almak istemesi sonucunda, ABD, bu coğrafyada özellikle 1980'den itibaren Reagan doktrinleri ile etkin varlığını korumaya çalışmıştır (Doğan, 2006: 108).³

Soğuk savaş döneminde SSCB'nin en önemli hedefi, ABD çevrelemesi ile oluşan zinciri kırmak için planlar yapmak ve uygulamak olmuştur. Çevreleme stratejisinin zayıflıklarını bularak bir delik açmak ve bir şekilde sıcak denizlere çıkmak ve bu kıyılarda üsler teşkil etmek, SSCB için hayati öneme haiz bir çabadır.

Bu kapsamda, SSCB ve ABD, Orta Doğu bölgesinde uzun bir dönem karşı karşıya geldikten sonra, SSCB'nin Afganistan'ı 1979 yılında işgal etmesi ile bu bölge, 19'ncü yüzyılda İngiliz-Rus mücadelesinden sonra, tekrar SSCB-ABD arasında mücadeleye dönüşmüş ve ABD'nin dolaylı yardımları sonucunda SSCB, Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır (Raşid, 2001: 192).

Bu dönemde Afganistan'dan Orta Avrupa'ya kadar, ABD tarafında olan Müslüman unsurlar, silahlandırılarak, eğitilerek desteklenmiş ve bu hat üzerinde ünlü yeşil kuşak teşkil edilmiştir (Kabalan 2012, 1).⁴ Yeşil kuşağın aktörleri de, bir sonraki yüzyılın hemen başında ABD'yi kendi içinde vuracak olan Taliban'a, El Kaide'ye dönüşmüş ve bu unsurlar Afganistan'dan Orta Doğu'ya kadar bütün coğrafyaya nüfuz etmiştir (Chossudovsky, 2011: 1). Bu tarihten sonra birçok küçük fakat tehlikeli unsur serbest hareket için bir fırsat doğmasını beklemeye başlamış özellikle, SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında bu coğrafyanın kontrolü tamamen radikal İslami unsurların eline kalmıştır (Brzezinski, 1998: 22).

Bu bağlamda yüzyıla şekil veren gelişmelere bakıldığında geçerli olan jeopolitik yaklaşımların üç önemli özelliğine dikkat çekmek gerekmektedir. Bunlardan ilki statik yapıdır. İki kutup, iki süper güç ve bunların etrafında toplanmış olan bir ülkeler grubu kolayca bozulmayacak bir denge oluşturmuştur. İkincisi nükleere ve balistik silahlara dayalı bir dengenin varlığı ve geçerliliğidir. Silahların her iki tarafta da bütün dünyaya büyük zarar verecek durumda olması

³ Reagan doktrini, demokratik rejimin ortadan kalktığı bir ülkede yeniden kurulabilmesi veya bu tür rejimin o ülkeye bizzat empoze edilmesi için askeri güç kullanımı dahil olmak üzere her türlü yardımda bulunmanın devletlerin hakkı olduğunu savunmaktaydı.

⁴ Soğuk Savaş Dönemine ait son strateji olan "Project Of Grenn Belt" yani Yeşil Kuşak Projesi ile ABD, Pakistan'ın doğusundan Mısır'ın batısına kadar olan alanda SSCB'ye karşı bir emniyet sistemi teşkil etmek istemiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

mevcut tehdidi sürekli olarak bütün ülkelerin üzerinde hissettirmiştir. Bu tehdidin varlığı da belirgin bir denge oluşturmuştur. Üçüncüsü 20'inci yüzyılın etkili "kara hâkimiyet teorisi" ve bu teoriye karşı geliştirilerek SSCB'yi Avrasya Kıtası içine mahkûm etmeyi hedefleyen "kenar kuşak teorisi" üzerine mevcut bütün stratejiler bina edilmiştir (Mackinder, 1943: 13).

SSCB'nin sıcak denizlere çıkışının engellenmesi olarak genellenebilecek olan bu stratejiler üzerine çalışmalar yoğunlaşmış ve güç mücadeleleri genel olarak Avrasya kıtasının batısından doğusuna doğru uzanan hatta gelişim göstermiştir. 1990 yılına gelindiğinde ise bütün jeostratejik düşünce sistemi ortadan kaldıracak şekilde SSCB'nin dağılması olayı gerçekleşmiştir. Bu gelişme sonucunda iki kutuplu stratejilere dayalı bütün yaklaşımlar ortadan kalkarken bölgesel çatışmalar içerikli asimetrik bir kaos ortamı ortaya çıkmıştır.

Kaotik Bir Ortamda Asimetrik Güç Mücadelesinin Ortaya Çıkması ve Yeni Stratejilerin Belirmesi Sürecine Bakış

Yaşanan Soğuk Savaşın sonunda, 1990 yılı, insanlık tarihinde belki de en önemli dönüm noktası olarak yerini aldı. 20'nci yüzyıl 1990'da tamamlandı, çünkü SSCB'nin yıkılması ile yeni bir dönem başladı. Avrasya kapılarının dünyaya açılması, Doğu Bloğunun yok olması, ABD'nin her bakımdan tek süper güç olarak bütün ihtişamı ile ayakta kalması, Avrupa, Orta Asya ve Rus topraklarında birçok halkın ve etnik unsurların kontrolsüz bir şekilde açığa çıkması, dünyanın geriye kalan kısmının her bakımdan etkilenmesine sebep oldu (Rothchild, Wingfield, 2000: 265).

Avrupa'nın batısında sıkışıp kalmış, ABD ve ABD'nin askeri gücü destekli NATO ile ayakta kalan ülkeler için tekrar geçmişte kalan hedeflere ulaşacak adımları atmak için fırsatlar doğdu (Gurr, 1993: 156). Orta Asya'da yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'nin dünyaya açılması için bütün engeller ortadan kalktı ve en önemlisi dünyanın aktif olarak en büyük ikinci enerji kaynakları, bütün dünyanın kullanımına açılma fırsatı doğdu ve gerçek anlamda "Yeni Dünya Düzeni", 21. yüzyıla 10 yıl kala başladı (Efegil, Akçalı, Kılıçbeyli, 2004: 183). Bunun yanı sıra dünyanın en yoğun nüfusunun yaşadığı yaşlı kıtanın köklü halkları, SSCB sonrası kendi başlarına ve tanımadıkları bir dünya ile karşı karşıya kaldılar. Güç merkezlerinin dikkatlerini çekerek önemli derecede tehlike ve tehditler ile dolu bir kaos ortamının içinde kendilerini buldular (Roy, 2000: 73). Bu dönemde Orta Asya'nın yeni kurulan cumhuriyetlerinden olan Tacikistan devlet başkanının: "SSCB'nin dağılması ile bağımsızlık gökyüzünden bir meteor gibi düşmüştü üstümüze ve bizler ne yapacağımızı bilemez durumdaydık." şeklindeki açıklaması, ortaya çıkan kaos ortamını bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir (Ülkü, 2004: 124).

SSCB'nin Ruslaştırma politikaları ile etnik karmaşaya sahip kılınmış, milli ve kültürel yapıları unutmuş/unutturulmuş olan halklar, SSCB'nin baskıcı gücünün ortadan kalkması sonucunda kimlik bunalımlarına girmiştir (Roy, 2000: 122). Çünkü Soğuk Savaş Dönemi boyunca halklar zorunlu göçler ve baskılar ile birbirinden ayrılmış, yapay sınırlar çizilirken aynı halka mensup insanların nüfus özellikleri heterojen hale getirilmek maksadıyla bölünmeler ve bölünen unsurlara yeni kimlikler verilerek, bu gruplara yeni etnik/kültürel kodlar kazandırılmıştır (Ülkü, 2004: 101). Bunun sonucunda da SSCB sonrası ortaya çıkan etnik karmaşa kolayca çözülemeyecek noktalara gelirken tarih boyunca aynı kökene sahip olan unsurlar birbirlerine düşmanca davranmaya başlamışlardır (Kimmage, 2004: 2).

Fransız düşünür Levy; "21'inci yüzyıl kimliklere sahiplenildiği yüzyıl mı olacak" sorusuna: "Yetmişli yıllarda insanların temele sorunu haz ve hazzı nasıl engelsiz olarak tadabilirim şeklindeydi, seksenli yıllarda bu soru daha çok para ve para ede etme yöntemleri "nedir"e dönüştü, doksanlı yıllarda ise ben kimim, kimliğim nedir, onu oluşturan nedir sorusu hâkim oldu." cevabını verirken, SSCB'nin sonrası başlayan kimlik problemleri ve etnik çatışmalar ile dünyaya yayılan "kimim ben" rüzgârından bahsetmektedir (Yamul, 1997: 15).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

SSCB'nin ardından kimlik arayışı merkezinde ortaya çıkan kaos, beraberinde sınır anlaşmazlıklarını, bölgesel ölçekli güç mücadelesini ve bu mücadelenin yanında ve karşısında yer alan ve çıkarları uğruna savaşılabilecek azim ve iradede orta ve büyük güç merkezlerini de karşı karşıya getirmiştir. Üç bölge özellikle ön planı çıkmıştır.

Bu bölgeler, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya bölgesidir. Balkanlarda Sırp aşırı milliyetçilerinin Rus desteği ile katliam derecesine varan güç kullanımlarına rağmen, Rusya Federasyonu bu güzergâhtan Adriyatik denizine çıkamamış, Balkanlar, SSCB öncesinden daha kötü bir duruma girmiş ve yapılan antlaşmalar sonucunda patlamaya hazır bir bomba haline getirilmiştir (Pratt, 2003: 132). Balkanlarda ortaya çıkan etnik temelli problem sahaları kısmen de olsa giderildikten sonra, Avrupa'nın, Avrupa Birliği oluşumu ve Avrupalılık üst kimliği çerçevesinde ulus üstü bir kurum haline dönüşümü iddiası ile yükselişi gözlenmiştir. Bu yeni bir süreçtir ve Avrupa için Doğu Avrupa'yı içine alarak eski topraklarını doğuda ele geçirmek, Rusya ile geçmişteki hesabı kapatmak anlamına gelmiştir (Arsava, 2001: 33). Avrupa Birliği, SSCB sonrası ortaya çıkan etnik problemleri körükleyen bir davranış biçimi geliştirmiş, Kopenhag kriterleri ile azınlık haklarının korunması olarak başlayan süreç, alt kimlikleri güçlendirerek ulus devletlerin yıkılması olarak devam etmiş, böylece SSCB sonrasında ortaya çıkan kimlik sorunlu problem sahaları, bütün Avrasya'ya hatta dünyaya yayılmıştır (Yenigün, 2002: 374).

Bunun yanı sıra Avrupa Birliği'nin güçlü ve sanayi bakımından gelişmiş devletleri tarafından, enerji ihtiyaçlarının karşılanması için Rusya Federasyonu'nun dış politikada tehdit olarak kullandığı enerji kartını boşa çıkarmak, en öncelikli görev olarak algılanmış ve 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan Avrupa Birliği'ne alınarak, Karadeniz'e doğrudan çıkış imkânı sağlanmış ve enerji ihtiyacının karşılanmasında yeni açılımlar elde edilmiştir (Aktoprak, 2008: 93). 21'inci yüzyılın hemen başından itibaren 2007 yılına kadar olan süreçte, Yeni Dünya Düzeni büyük değişim yaşamıştır. Tarihe Rusya'yı yeniden ayağa kaldıran lider olarak geçen Putin, 2000 yılında Rusya Federasyonu'nun başkanı seçilmiş ve "Her kim ki SSCB."nin çöküşünden dolayı üzülüyor, onun kalbi yoktur. Her kim ki onu eski şekliyle canlandırmak istiyor onun aklı yoktur." şeklindeki beyanati ile Rusya Federasyonu'nu Yeni Dünya Düzeni'ne hazırlamaya başlamıştır (Bırsel, 2007: 182). Bu kapsamda Rusya Federasyonu, Putin'in öngörülleri ile enerji akış kontrolünün ABD'nin elinden almaya yönelik adımlar atmaya başlamış, Gazprom şirketini dünya çapında bir kuruluş haline getirirken, Avrupa'ya enerji kontrolü ile her an bu devletleri enerji darboğazına sokabileceği işaretlerini vererek, bu gücü, dış politika aracı haline dönüştürmüştür (Klevement, 2004: 28).

Batı Avrupa ülkeleri, Rus enerji kontrolü ile önemli ölçüde Hazar enerji kaynaklarına muhtaç hale getirilmesini müteakip, BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'nun bir devamı olarak tasarlamış olduğu, Şanghay Beşlisi'nin, önce Şanghay Formu, daha sonra da Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüştürerek, bu organizasyonun içine gözlemci statüsünde de olsa İran, Pakistan ve Hindistan'ı dâhil etmiş ve ABD'nin Büyük Orta Doğu projesini olumsuz yönde etkilemiştir (Cohen, 1996: 98).

2006 yılında, Şanghay üyeleri ile Tataristan'ın başkenti Kazan şehrinin 1000'inci kuruluş yıldönümünde, "BDT artık tarihi misyonunu tamamlamıştır." açıklaması, Rusya Federasyonu'nun vizyonunun yakın bir gelecekte, ABD'nin tek kutuplu gücüne son verileceği, Rusya Federasyonu liderliğindeki Şanghay İşbirliği Örgütü ile Avrasya İttifakının, ikinci bir kutup olarak yükselme ihtimalinin ortaya çıktığını göstermiştir.

Son beş sene içinde Rusya Federasyonu tarafından verilen siyasi ve teknolojik destek sayesinde İran, ABD tarafından yapılan tehditlere meydan okumuş ve günümüzde nükleer kulübe katılan yeni üye olmuştur. Böylece Şanghay'ın işaret ettiği Avrasya İttifakı içinde, Rusya Federasyonu, Pakistan, Hindistan'dan sonra İran'da henüz tam üye olmasa bile nükleer güce sahip ülkeler olarak ABD'nin Avrasya kıtasına yönelik çıkarlarını durdurabilecek bir güç ittifakı görünümüne sahip olmuştur (Bailes, Dunay, 2007: 11).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Gerçekten de bu uzun süreli siyasi, askeri ve ekonomik mücadele, 1990 yılından sonra günümüze kadar geçen süreç içerisinde, gözle görülür bir ivme kazanmıştır. Rusya Federasyonu, hem ABD'ye, hem de Avrupa Birliği'ne Avrasya'da ve dünyada kendisinin devre dışı bırakılmasının veya Rusya Federasyonu dışlanarak bir plan yapılmasının mümkün olamayacağını çok iyi bir şekilde anlatabilmiştir (Dugin, 2003: 68). Dolayısı ile günümüzde Rusya Federasyonu, enerji gücü ile Avrupa'ya, Şanghay ile Çin'e kadar olan geniş coğrafyaya, geçmişten gelen asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak halkların karışmasının verdiği inisiyatif ile Kafkaslara ve içinde barındırdığı Müslüman toplumlar vasıtası ile Orta Doğu'ya kadar olan geniş kıtayı ciddi anlamda etkileyecek duruma gelmiştir (Kaushik, 2001: 18).

ABD'ye gelince, ABD 21'inci yüzyıla erken ve tam anlamıyla beklenmedik bir şekilde dünyanın tek süper gücü olarak girmiştir. SSCB sonrasında ortada kontrolsüz bir şekilde kalan nükleer ve o dönemin en modern ve konvansiyonel silahları, özellikle Orta Asya merkezli ve Pakistan ve Orta Doğu tarafından desteklenen radikal İslami unsurların eline geçme ihtimalinin ortaya çıkması sonucunda ABD tarafından yeni dönemin başında, öncelik silah kontrolüne verilmiştir (Jafalian, 2002: 4). Özellikle, SSCB'nin nükleer silah deposu durumunda olan Kazakistan, öncelikli ülke konumuna gelirken bu ülkenin, ABD ile kıtalar arası menzillere sahip nükleer ve konvansiyonel silahlarının imha edilmesi yönünde paralel hareket etmesi (1992 SALT-2 Anlaşması), silah kontrolünde çok önemli adımlar atılmasını sağlamıştır.⁵

2000 yılının hemen başlarına kadar olan süreçte ABD, Soğuk Savaş Dönemi'nde Başkanlarının ortaya koyduğu doktrinlerle Orta Doğu'yu kontrol etmek olarak nitelendirebileceğimiz dünya hâkimiyeti amaçlı dış siyaset programını geliştirerek Cebelitarık Boğazı'ndan Çin'e kadar olan bölgede hâkimiyet kurmak anlamına gelen "*Büyük Orta Doğu Projesi*"ni dünya kamuoyuna duyurmuş ve dünyanın tek süper gücü olarak uygulamaya koymuştur. 2001 yılında ikiz kulelere yapılan saldırılar sonrasında Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da askeri üsler oluşturarak Afganistan'a dolayısı ile Orta Asya'ya ve Avrupa kıtasının derinliklerine nüfuz etme fırsatı elde etmiştir (Cheterian, 2003: 2-3). Hatırlanacağı üzere, bu dönemde ABD'nin Afganistan'a yönelik icra edeceği harekâta ilk destek Özbekistan'dan gelmiştir (Clements, 2003: 6).

Bu kapsamda, ABD, Orta Asya'nın yeni Türk Cumhuriyetleri ile yapmış olduğu anlaşmalar gereği, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan hava sahalarını istediği şekilde kullanmaya başlamış, ayrıca, Özbekistan'ın Temriz ve Hanabat, Kırgızistan'ın Manas ve Tacikistan'ın Kulyab, Kurgan-Tuyube ve Hokand mahallerini ve hava alanlarını kendisine tahsis ettirmiş, Kırgızistan'a 3000, Özbekistan'a 1000 ABD askeri konuşlandırmıştır (Cheterian, 2003: 3).

Bu dönemde Rusya Federasyonu başkanı tarafından destek verilen harekât her iki taraftan da işine yaramıştır. Rusya Federasyonu için harekâtın anlamı; henüz askeri, siyasi ve ekonomik olarak güçsüz olunması sebebi ile Orta Asya'daki radikal İslami terör örgütlerinden kurtulmaktır. Nitekim bu dönemde Putin tarafından yapılan açıklamalarda ABD'nin harekâtı Rusya Federasyonu tarafından destek görecektir biçimdedir. Putin, "*Türkistan'da ne yapmakta olduğumuzu çok iyi biliyoruz. Eğer ABD'yi düşman olarak görseydik tabii ki farklı davranırdık. Ama gelecekte ortak ve hatta müttefik olabileceğimizi göz önünde bulundurursak anti-terörist koalisyon dâhilinde bugüne kadar yaptığımız ve hala yapmakta olduğumuz her şey doğrudur.*" sözleri ile desteğini belirtmektedir. ABD için ise harekâtın anlamı; Soğuk Savaş dönemi boyunca nüfuz edemediği bölgelere girmektir (Jafalian, 2002: 2).

ABD'nin çıkar yüklü beklentilerini, Şubat 2001'de, Colin Powel, Uluslar arası İlişkiler Komisyonu toplantısında, "*ABD, Türkistan'da daha önce hayal bile edemeyeceği bir zenginliğe ve*

⁵ <http://www.coldwar.org/articles/70s/SALTIIandII.asp>, E. D. 6. 5. 2013.

sürekli çıkarlara sahip olacaktır.” diyerek desteklemiştir. Bu nedenle Orta Asya'nın güneyinde yürütülen harekât siyasi anlamda başarılı olmuştur. Fakat zaman içerisinde Afganistan'ın işgalinin Büyük Orta Doğu Projesi'nin gerçekleşmesi için yeterli olmadığı anlaşılmış ve 2003 yılında, gerçekçi olmayan sebepler ile Irak işgal edilmiştir. Irak'ın işgali ile ABD, Orta Doğu'dan, İran ve Türkmenistan hariç Çin sınırına kadar bu geniş coğrafyaya etki edecek şekilde yayılmış ve günümüze kadar geçen beş senelik süreçte tam anlamı ile batağa saplanmıştır.

Asimetrik Bir Jeopolitik Yaklaşımın Etkisine Karşı Oluşan Tepki Jeopolitiği İçinde Yeni Bir Dünya Düzeni

ABD Başkanının 1990 yılında tek kutuplu dünya düzenini işaret eden ve dünyanın tek süper gücü söylemi ile dünyayı kendi çıkarlarına göre yönetmeye kalkışması stratejisinin üzerinden günümüze kadar çok kritik dönemlerden geçilmiştir. 2007 yılından itibaren durum değişmiş, dünya tekrar istikrarsızlaşacak biçimde hareketlenmiştir.

ABD'nin yayılcı asimetrik stratejileri çerçevesinde, Orta Doğudan Afganistan'a kadar askeri hareketliliği beklenen etkiyi gösterememiş aksine bu hattın kuzeyinde yer alan ve özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü ülkelerinin tepkisini çekmiştir (Bulard, 2009: 1). Avrasya coğrafyasındaki ABD baskısı, günümüze kadar olan süreçte tepki doğurmuş, bu tepki karşı grubun birçok alanda ittifak oluşturmaya sebep olmuştur.

Eylül 2008 ayı içinde meydana gelen gelişmeler kapsamında ABD, Avrasya'daki gücünü neredeyse ikiye katlayacak şekilde yığınaklanmasını artırma kararı almıştır. Afganistan'ın zorlu coğrafyasında, ABD ile tam anlamıyla hemfikir olmamakla beraber radikal terör örgütlerinin hedefi durumunda olması nedeniyle iki ABD kalesi mevcuttur. Bunlar Özbekistan ve Pakistan'dır. Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref'in görevini yeni bir başkana bırakması, ABD için, Pakistan'ın kale görevini sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda soru işareti oluşturmuştur.

Yeni başkan ile Pakistan, radikal terör güçleri ile ılıman bir çizgi oluşturmaya kalkarsa, bu coğrafyanın ABD için mezarlık haline dönüşeceği kaçınılmazdır. Böylesi bir durumda Pakistan'ın tutumu ile bu bölgede ABD'ye karşı mücadele eden Hizb-ut Tahrir, Taliban, El-Kaide, Özbekistan İslami Hareketi ile Pakistan'ın içinde bulunan muhafazakâr unsurlar, güç birliği oluşturarak veya müstakil olarak ABD ile mücadelelerinde daha rahat bir hareket sahası elde edecekleri bir zemine kavuşabilecekleri görülmektedir.

Bununla beraber, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün lokomotifi konumundaki Rusya Federasyonu ve Çin tarafından teşkil edilen ve Taşkent Kolektif Güvenlik Teşkilatına üye olan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin de katılımı ile oluşturulan askeri güç, çeşitli dönemlerde tatbikatlar yapmaktadır. Bu tatbikatların sonucunda, Avrasya coğrafyasında dışarıdan ve içerden gelebilecek her türlü tehdide bu büyük ve yerli güçle karşılık verilebileceği, bu nedenle ABD'nin askeri oluşumunun bu coğrafyada varlığını sürdürmesine gerek olmadığı açık olarak ifade edilmektedir (Birsell, 2010: 100).

Avrasya'nın gerçek sahiplerinin yakın zamanda ABD'yi kendi kıtasına geri gönderecek her türlü tedbiri alacağı ve gerekirse örtülü bir şekilde ABD'ye karşı mücadele eden örgütlere destek verebileceği tahmin edilmektedir. Rusya Federasyonu, ABD'nin İran'a nükleer çalışmalarını engellemeye yönelik tehditlerine rağmen, açık siyasi ve teknolojik desteğini vermiş, İran'ı Şanghay İşbirliği Örgütü'ne davet etmiş ve şimdilik gözlemci statüsünde, örgütün toplantılarına katılmasını sağlamıştır.

Rusya Federasyonu, ABD karşıtı faaliyetlerini, çeşitli uluslar arası platformlarda dile getirdiği düşünceleri ile desteklemektedir. Örneğin, Şubat 2007'de Münih'te NATO Güvenlik Konferansı'nda, “*Tek kutuplu dünya nedir? Bunu ne kadar süslerseniz süsleyin, netice itibarıyla tek tip durum, tek erk, tek güç merkezi, tek efendi anlamına gelir. Tek egemenin, tek efendinin*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

olduğu bir dünya, onu elinde bulunduranlar için de ölümcüldür.” şeklinde yaptığı konuşma ile, ABD'nin Yeni Dünya Düzeninin şöyle ya da böyle sona erdiğini belirtmektedir (Gresh, 2009: 1).

ABD'nin Batı-Doğu enerji koridoru olan Bakü-Tiflis-Ceyhan hattını, Gazprom şirketini ile Avrupa'ya yönlendirerek zayıflatan Rusya Federasyonu, Hazar enerji kaynaklarını da kontrol eder hale gelmiştir. ABD'nin insan hakları ihlali ile suçladığı dünyanın onuncu en büyük doğalgaz üreticisi Özbekistan'ın Rusya Federasyonu ile işbirliği içine girerek, gaz ulaşımında Gazprom ile anlaşması ve hemen arkasından, ABD için kamuoyu oluşturan SOROS Vakıflarını ülkesinin sınırları dışına çıkarması ve ABD askeri üslerinin faaliyetlerini durdurması sonucunda, ABD, Orta Asya'da hem enerji hem de aktif askeri inisiyatifini kaybetmiştir (Rekacewicz, 2010: 2).

Yeni Dünya Düzeninin yeniden yapılandırılması çerçevesinde dört ana bölgeden söz etmek mümkündür. Bunlar Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğudur. Balkanlar bölgesinde, Kosova'nın bağımsızlığının Avrupa Birliği tarafından kabul görerek tanınması sonrası, etnik unsurların bağımsızlıklarına kavuşması örneği ortaya çıkmış ve bölgeyi hareketlendirmiştir. Etnik grupların bağımsızlıklarını kazanmaları ve küçük nüfusları ile Avrupa Birliği'ne alınarak büyümenin sağlanması, bu oluşumun ana projesidir. Avrupa Birliği ise gittikçe güçlenen eski emperyal güç merkezidir. ABD, NATO imkânı ile Avrupa'da ve hatta Balkanlarda etkili olmaya çalışmakta ve füze kalkanı projesini bu amaca hizmet edecek şekilde kullanmak istemektedir.

Rusya Federasyonu ise, 2010 yılında güncelleştirdiği Askeri Doktrini kapsamında, yakın çevre olarak değerlendirdiği Romanya coğrafyasında, böyle bir oluşumu kabul etmeyeceğini belirtmekte ve Avrupa Birliği'ne baskı yapmaktadır. Tabi ki baskı aracı olarak da enerji darboğazı oluşturma tehdidini kullanmaktadır. 400 yıla yakın Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları içinde özerk bir muhtariyet statüsünde kalan Kosova'nın bağımsızlığının Avrupa Birliği tarafından kabul görmesi, 1990 yılından itibaren başlayan mikro-milliyetçiliğin veya diğer bir deyişle etnik başkaldırının önemli bir zaferidir.

Post emperyalizm ekonomik krizlerle uğraşsa da artık gücünü toplamış ve yeniden Avrupa'da, Avrasya'da ve daha sonra dünyada etkin olma projelerini uygulama alanına koymuştur. Dolayısı ile ABD tarafından Soğuk Savaş Dönemi boyunca doldurulan boşluklar kapatılmaya başlanılmıştır. Avrupa Birliği ve GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) vasıtası ile ABD tarafından desteklenen Gürcistan yönetimi, Güney Osetya'nın Kuzey parçası ile birleşme maksatlı başkaldırısına askeri güç kullanarak cevap vermiştir. Fakat Rusya Federasyonu'nun sert karşılığı sonucunda bu küçük bölge kaynayan kazana dönmüş ve güvenilen güç merkezi gerekli fiili yardımı yapamadığı gibi, Gürcistan, kendi toprak bütünlüğünü de kaybetmiştir.

Etnik olarak zaten homojen bir yapıda olmayan ülke, 2000 yılından itibaren etnik azınlıklar ve askeri üsler kapsamlı Rusya Federasyonu ile sürdürdüğü tartışmalı ilişkiyi, Osetya sorunu ile koparmış, toprak bütünlüğünün ortadan kalkması gibi bir sonuçla karşılaşmıştır. Dolayısı ile Kafkaslardan geçecek enerji güzergâhlarını korumak, BDT'nin etkinliğini Kafkaslarda en aza indirmek ve Kafkasya bölgesini önce güney sonra kuzey olmak üzere el geçirerek kuzeyde Ukrayna ile coğrafi olarak birleşme sonucunda Karadeniz'i kontrolü altına almak ve Rusya Federasyonu'nu bu denizden uzaklaştırmak maksatlarıyla ABD tarafından kurulan GUAM, fiili olarak yok olmuştur.

Öncelikli olarak sorulması gereken soru şudur; ABD'nin küresel gücü tek kutuplu olarak devam edecek midir? Bunun cevabı hem evet hem de hayırdır. Çünkü ABD'nin karşısında, Rusya Federasyonu, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrupa Birliği ve Orta Doğu'dan Afganistan'a kadar olan geniş coğrafyada ABD'yi yıldırma noktasına getiren dağınık radikal unsurlar mevcuttur.

Bu unsurların da kendi içlerinde çıkar kaynaklı ve kısa vadede çözülemeyecek, etnik, sınır ve enerji kontrolü gibi önemli problem sahaları olması nedeni ile ABD'ye karşı Avrasya ittifakı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

oluşturarak ikinci bir kutup ile ortaya çıkmaları neredeyse imkânsız gibidir. Buna karşın, orta vadede, ABD'nin tek kutuplu hegemonyasına karşı, ikinci bir kutup yerine birden fazla etkili güç merkezlerinin var olması kabul edilebilir bir ihtimaldir.

Gerçekten de, 21'inci yüzyılın tek kutuplu ve ABD kontrolündeki dünyası, çok kutuplu bir dünya düzenine doğru gitmektedir. ABD'nin karşısında Soğuk Savaş döneminin ikinci süper gücü gibi bir güç merkezi beklemek yanlış olacaktır. Çünkü birden fazla güç merkezi, kendi aralarında birleşmekten ziyade, müstakil olarak çıkarları doğrultusunda güçlenme temayülü göstermektedir.

Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan Avrupa Birliği'ne karşı hareket, Rusya Federasyonu tarafından Osetya'nın tanınması ile gelmiştir. Avrupa Birliği'nin alt kimliklere sahip unsurları önce güçlendirme, sonra ana unsurlardan koparma ve daha sonrasında kendi bünyesine alarak genişleme stratejisini, Rusya Federasyonu tarafından Kafkaslarda uygulama alanına konulmuş, Osetya, Gürcistan'dan koparılarak şimdilik bağımsızlığı tanınmıştır. Yakın bir zamanda Osetya'nın Kuzey Kafkasya'da ki Rusya Federasyonu kontrolündeki özerk cumhuriyetlere katılacağı gelecek ile ilgili seçeneklerden en kabul edilebilir olanıdır.

Rusya Federasyonu da, Avrupa Birliği gibi tehlikeli bir oyunun içerisine kendisini atmıştır. Hedef, ünlü Rus stratejisti Dugin'nin dediği gibi, Rus İmparatorluğu sınırlarında yaşayan çeşitli etnik yapılara sahip halkları Avrasya kazanında birbirine karıştırarak Rusya yanlısı Avrasyalı bir halk yaratmaktır (Dugin, 2003: 17).

Güney Kafkasya'da ki üç devletten birisinin parçalanması sonucunda, bu coğrafya, üç güç merkezinin kozlarını paylaşacakları bölge olmuştur. Gürcistan'ın kuzeyinde yer alan Osetya ile Abhazy, Rusya Federasyonu için genişleme alanı haline gelirken, Gürcistan'ın geriye kalan kısmı Avrupa Birliği'nin hedefi olmuş ve ABD'nin bu bölgede ki siyasi, askeri ve ekonomik yatırımları felç olmuştur. Dolayısıyla böyle bir coğrafyada yaşamak için her konuda güçlü olmak gerekmektedir. Gücün var olmasının en önemli şartı da, hiçbir alanda hiçbir unsura muhtaç olmamaktadır. Bu nedenle, kendi teknolojisini kendisi yenileyen ve geliştiren sanayi ve silahlı kuvvetler, sınırsız güce sahip olabilmek için öncelikli şartlardır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi 20. yüzyılın başından itibaren içinde bulunduğumuz 21. yüzyıla ait dönemlere kadar sürekli olarak Avrasya kıtası merkezli bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Fukiyama, Huntington gibi birçok strateji konusunda uzman olan araştırmacıların da ifade ettiği gibi 1990 yılında SSCB'nin ortadan kalkması ile başlayan süreç bir öncesine göre karşılaştırılamayacak kadar daha karmaşık ve etki bırakıcıdır. Çalışmaya temel oluşturan Soğuk Savaş Dönemi ve sonrası gelişmelerin ana nitelikleri ortaya konulduğunda yaşanan ve halen devam eden güç mücadelelerinin jeopolitik özellikleri bakımından tek ortak noktası olan coğrafyalar haricinde birbirinin devamı olduğunu gösterecek benzer niteliklerinin olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Zira yaşanan/yaşanmaya devam eden güç mücadelelerine teorik boyutta bakıldığında bu durum açık bir şekilde görülecektir. 20. yüzyılın hemen hemen tamamına damgasını vuran Soğuk Savaşın jeopolitik yaklaşımı Mackinder'in Kara Hâkimiyet teorisine dayandırılmıştır. SSCB, Avrasya'nın genelini kendi mirası olarak görmüş ve hâkimiyet stratejini bu geniş coğrafyayı elinde tutabilmek üzerine oluşturmuştur. Fakat sıcak denizlere güvenli ve rahat çıkış perspektifini de unutmamış ve bu hedefe ulaşabilmek için çok kritik faaliyetler yürütmüştür. ABD'nin başını çektiği Batı dünyası da SSCB'nin kara hâkimiyetini kurduğu Avrasya'da etkili olamayacağı algılamasından hareketle bütün gücünü SSCB'nin sıcak denizlere çıkma projesini engellemek üzerine inşa etmiştir. Amaç bu olunca da ortaya Batı dünyasının jeopolitik yaklaşımı olan Kenar Kuşak Teorisi çıkmıştır. Böylece nükleer ve kıtalar arası balistik füzelerden oluşan devasa ordular ile teşkil edilen denge içinde dünya iki kutuplu bir statik özellikte yaşam

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

sürdürmüştür. Yani bu dönemin en önemli özellikleri, statik olmak, nükleer güce dayanmak ve tahmin edilebilirliktir.

1990 yılı sonrasında bu durum tamamen değişime uğramıştır. Artık yeni bir dönem başlamıştır. Yeni başlayan dönemin en önemli özellikleri bilinmezlik, asimetrik güç mücadelelerinin başlamasına imkân veren kaotik ortam ve kutupsuzluk/çok kutupluluktur. SSCB'nin dağılmasından sonra etnik milliyetçilik, yeni Orta Asya devletleri, büyük çaplı silahlara dayalı güç dengesinin yok olması, radikal terör örgütleri ve bu örgütlerin güçlenerek kısa bir sürede küresel bir tehdide dönüşeceğinin işaretini vermesi ile ortaya asimetrik özellikler sahip bir güç mücadelesi alanı çıkmıştır.

Dolayısı ile 20. yüzyılda oluşturulan ve uygulama alanına konulan bütün stratejik yaklaşımlar geçerliliğini kaybettiği gibi yeni dönemin asimetrik bir nitelik göstermesi nedeniyle de güç mücadelelerine yön verebilecek eski dönem mantığına uygun yeni jeopolitik teorilerin de oluşturulması imkânsız gözükmemektedir. Çünkü asimetrinin doğasında yer alan düzensizlik bir yapı taşı olarak her türlü uluslar arası gelişmelerin içinde yer almakta ve orta vadeli bir düzenin oluşmasına işaret edecek her türlü gelişmeleri bozmaktadır. Bu iddianın gerçekliği üzerine örnekler yakın geçmişten günümüze kadar neredeyse sayısızdır. Balkanlarda 1990 sonrasında başlayan etnik çatışmalar, BM, ve NATO'ya rağmen 1995 yılına kadar devam etmiş ve Dayton Antlaşması ile bölgeye kalıcı bir barış ortamını sağlamaktan uzak bir barış getirilmiştir. Bu barış sürecinin ne kadar olacağını da kestirmek oldukça zordur. Antlaşmanın temelinde yerleştirilen küçük Balkan devletlerinin orta vadede AB içine alınması ve Balkan insanların uzun vadede AB vatandaşına dönüşmeleri düşüncesi, AB'nin yakın dönemde ekonomik krize girmesi ve genişleme projelerini askıya alması ile geriye atılmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle günümüzde ufak bir kıvılcım ile Balkanlar yeniden eski çatışma ortamına dönme potansiyeline kavuşmuştur. Benzer durumlar Orta Doğu ve Orta Asya için de geçerlidir. Günümüzde durağan bir görünüme sahip olan coğrafyalar aslında durağanlaşmaktan ziyade potansiyel sorun haline dönüşmek için birikim yapan bölgeler halindedir. Dolayısıyla standart yaklaşımların takip edilebileceği stratejilerin oluşturulması imkânı mevcut değildir. Bu noktada uzun vadede etkili olacak strateji aramak ve uygulamaya çalışmak hata olacaktır. Bu arayıştan ziyade çözüm sorunların temelinde yerleşmiş olan asimetrik kaos zincirlerinde yatmaktadır. Dolayısı ile asimetrik sorun alanları ile çevrelenmiş dünya jeopolitik yapısına asimetrik stratejiler ile bakabilmek gerekmektedir.

Sonuç olarak başlangıçta ortaya koyduğumuz iki sav üzerinden hareketle ortaya çıkan stratejilerin uygulama boyutları incelendiğinde geçmiş dönem stratejilerinin 1990 yılı sonrasında etkili olabileceği mümkün gözükmemektedir. Bunun iki ana sebebi vardır. Bunlardan ilki durağanlık ve asimetrik özelliklerdir. Durağanlık üzerine temellendirilmiş olan 20. yüzyıl stratejileri, asimetrik boyutun hâkim olduğu 21. yüzyılda etkili olması mümkün gözükmemektedir. İkincisi ise, güçlerin kutuplaşmasıdır. Artık iki kutup yoktur, hatta 1990 yılından itibaren ifade edilen tek kutup da yoktur. Gerçek anlamda çok kutupluluğa doğru bir hareketlenme gözlenmektedir. Çok kutuplu bir dünya düzeninin eski anlayışların hâkim olduğu stratejik yaklaşımlar ile oluşturulması imkânsız gözükmemektedir. Dolayısı ile yeni yaklaşımların geliştirilmesi ihtiyacı kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTOPRAK Elçin, Avrupa Birliği ve Ulusal Azınlıklar, *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Editörler: R. Özgür Dönmez, Gökhan Telatar, Phoenix Yayınları, 2008, Ankara.
- ALBROW Martin, The Impact of Globalization on Sociological Concepts, *Living in The Global City*, Ed. John Eade, London And 1997, New York Pres.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

- ARSAVA Füsün, "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik", Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, Güz 2001, Ankara.
- AYBET Gülnur, "NATO's Developing Role In Collective Security", Journale of International Affairs, March-May 1999, Vol. 4, Nu. 1, Ankara.
- BAİLES Alyson, Jean, K. Dunay, vd. "The Shanghai Cooperation Organization", SIPRI Polisy Paper No. 17, May 2007.
- BİLGİN Vedat, "Yirmi Birinci Yüzyılda Türk Modernleşmesinde Paradigma Değişimi", Yirminci Yüzyıldan Yirmi Birinci Yüzyıla Türkiye ve Dünya, Ed. Erdiñ Yazıcı, Ankara, 2003.
- BİRSEL Haktan, Orta Asya Jeopolitiği, IQ Yayınları, 2007, İstanbul.
- ____Haktan, Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya, IQ Yayınları, 2010, İstanbul.
- BREZEZİNSKİ Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998.
- BULARD Martine, "Comlicite Avec Les Repoubliques D'Asie Centrale", <http://www.monde-diplomatique.fr/2009/08/BULARD/17690>, SGT 01 Ekim 2009.
- CHETERİAN Vicken, "L'Asie Central, Base Arriere Americaine", Le Monde Diplomatique, Fevriere 2003.
- CHOSSODOVSKY Michel, "Al- Qaida: La Fin D'une L'égende", <http://www.mondialisation.ca/index.php?context=va&aid=27020>, SGT 30. 06. 2012.
- CLARK David, Urban World/Global City, 1996, London And New York Pres, 2009.
- CLEMENTS Frank A, Conflict İn Afghanistan, Library Of Cataloging, Santa Barbara, California, 2003.
- COHEN Ariel, "Yeni Büyük Oyun, Avrasya'da Boru Hattı Siyaseti", Avrasya Etüdleri, İlkbahar 1996, Cilt.3, Sayı.1, s. 19-29.
- DOĞAN Nejat, "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne", Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 60, Sayı. 3, Ankara, 2005.
- ____Nejat, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 7, Sayı. 1, 2006, s. 103-114.
- DUGİN Aleksandr, Rus Jeopolitiği, Küre Yayınları, 2003, İstanbul.
- EFEĞİL Ertan, AKÇALI Pınar, Kılıçbeyli Elif Hatun, Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül, Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği, Gündoğan Yayınları, Şubat 2004, İstanbul.
- FERRO, Marc, Colonization: a Global History, London And New York Pres, London, 1997.
- GENTE Regis, Du Caucase a l'Asie Centrale, Grand Jeu, Autour Du Pétrole Et Du Gaz , <http://www.monde-diplomatique.fr/2007/06/GENTE/14807>, SGT 01 Ekim 2009.
- GRENVILLE Jess, A History Of The World From The 20 th. To The 21st. Century, London And New York Pres, 2005.
- GRESH Alain, "Fin de la Guere Froide", <http://www.monde-diplomatique.fr/mav/107/>, SGT 30. 06. 2012.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

- GURR Ted, *Identifying Communal Groups, Minorities at Risk: a Global View Ethnopolitical Conflict*, United States Institute Of Peace Pres, Washington, 1993.
- GÜNEY Pelin, “Marshall Planı: Avrupa Birliği’nin İnşasında Amerikan Harcı”, *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt.5,Nu.3.
- HUNTINGTON Samuel P., *Medeniyetler Çatışması*, Us Yayınları, 2006, İstanbul.
- JAFALIAN Annie, “Russia The United States and Central Asia: The New Version of The Great Game”, *French Strategic Military Yearbook*, 2002-2003.
- KABALAN Marwan, “US Is No Stranger To Double-Dealing”, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=20386>, SGT 30. 06. 2012.
- Kaushik Deventra, “Orta Asya Cumhuriyetleri: 10 Yıllık Bağımsızlık Bilançosu”, *Avrasya Etüdleri*, Yaz 2001, sayı. 20.
- KİMMAGE Daniel, “Terror in Uzbekistan, Preliminary Conclusions”, [www.rferl.org/rfl/rl.Analytical Report](http://www.rferl.org/rfl/rl.Analytical%20Report), 7 April 2004, Volume. 4, Number. 4. SGT 10 Ekim 2012.
- KLEVEMENT Lutz, *Yeni Büyük Oyun, Orta Asya’da Kan ve Petrol*, Everest Yayınları, 2004, İstanbul.
- LOOMBA Ania, *Kolonyalizm ve Postkolonyalizm*, Ayrıntı Yayınları, 2000, İstanbul.
- MACKINDER Sir Halford, “The Round World and The Winning of The Peace”, *Foreign Affaire*, July 1943, Vol. 21, No. 4.
- MCMAHON Robert, *Cold War, a Very Short Introduction*, Oxford University Pres, New York, 2003.
- ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası*, Cilt.1, İletişim Yayınları, 2004, Ankara.
- PRATT Jeff, *Nation and Identity*, Pluto Pres, 2003, London.
- PREECE Jennifer Jackson, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa’da Ulus Devlet Sistemi*, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001.
- RAŞİD Ahmed, *Taliban İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yayınları, 2001.
- REKACEWICZ Philippe, “L’Asie S’Installe Au Centre Du Jeu”, <http://www.monde-diplomatique.fr/cartes/asiecentredujeu>, SGT 30. 06. 2012.
- ROTHCHILD Joseph, Wingfield Nancy, *Retun To Diversity: a Political History of East Central Europe Since World War II*, Third Edition, Oxford University Pres, New York, 2000.
- ROY Oliver, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, 2000, İstanbul.
- SAENZ Abelardo, “Science et Limitation Des Armements”, *Lemonde Diplomatique*, Decembre 1954, s. 2., <http://www.monde-diplomatique.fr/1954/12/>, SGT 28. 06. 2012.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan-1918’e*, İmge Yayınları, 2007, İstanbul.
- _____ Oral, *Siyasi Tarih, 1918-1994*, İmge Yayınları, 2007, İstanbul.
- SARINAY Yusuf, “Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 5 Spring 2013

- SCHULZE, Hagen, Avrupa'da Ulus Devlet", Çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.
- SOYAK, Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, YKY Yayınları, İstanbul, 2004.
- SWİFT John, Palgrave Concise Historical Atlas of The Cold War, Palgrave Macmillan Pres, 2003, UK.
- TUCKER Jonathan, "The Proliferation Of Chemical And Biological Weapons: Past, Present And Future", Defence Against Weapons Of Mass Destruction Terrorism, Ed. Osman
- AYTAÇ, Mustafa Kibaroğlu, NATO Science for Peace And Security Series, Vol. 56, IOS Pres, Ankara, 2008, 32-54.
- ÜLKÜ İrfan, Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya, Kum Saati Yayınları 2004, İstanbul.
- YAMUL Aras, "Etnisite Konusuna Giriş", *Varlık Dergisi*, Cilt. 64, Sayı. 1072, 1997, İstanbul, s. 10-18.
- YARGİN Daniel, Petrol, Para Güç ve Çatışmanın Epik Öyküsü, İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, Ankara.
- YENİGÜN Cüneyt, "Milli Egemenlik ve Supranasyonealizm İkilemi: Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Dış Politikalarının Analizi", Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri, Elif Yayınları, 2002, İstanbul.
- "Rusya'nın Kafkasya Politikası", Dünya Gündemi, 27 Eylül-04 Ekim 2009.
- "Afganistan Boş Yere Kaybediliyor", Dünya Gündemi, 20 Eylül-27 Eylül 2009.
- "Fin De la Guerre Froid", <http://www.monde-diplomatique.fr/mav/107/>, SGT 01 Ekim 2009.
- <http://www.coldwar.org/articles/70s/SALTIIandII.asp>, SGT 30. 06. 2012.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

